

С.В. Шевченко, канд. екон. наук

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

ЗАГАЛЬНОНАУКОВІ МЕТОДИ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ: ВІД ДІАЛЕКТИКИ ДО СИНЕРГЕТИКИ

Постановка проблеми. Сучасна геополітична ситуація відрізняється нестабільністю і наявністю криз у фінансово-економічній сфері. Слід зазначити, що кризи глобального суспільства супроводжуються кризами економічної методології, спровокованими неспроможністю економічної теорії швидко реагувати на мінливі умови господарювання та знаходити ефективні шляхи вирішення виникаючих проблем. Наприклад, П. Покритан до конкретних форм прояву кризового стану методології наукового дослідження відносить: відмову від використання діалектичного методу, його заміну метафізикою; відмову від використання головного конкретно – наукового методу політичної економії (сходження від абстрактного до конкретного) з більш широким використанням методу агрегування тощо [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам наукового методу присвячені праці таких вчених, як: Р. Декарт, Г. Шмоллер, К. Менгер, Г. Гегель, К. Маркс, Ф. Енгельс, Т. Кун, Р. Нурєєв, П. Покритан [1], Т. Білуха [2], У. Алієв[3], А. Чухно [4], К. Поппер [5] та ін., які досліджували філософські і теоретичні підстави наукового методу, виділили специфіку застосування методів як основної складової методології дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз основних загальнонаукових методів фундаментальної економічної науки та особливостей їх використання в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу досліджень. Найбільш значущими загальнонауковими методами є діалектичний і метафізичний, діалектики загального, особливого та одиничного, абстрагування, єдності історичного і логічного, аналіз і синтез, індукція та дедукція, генетичний, причинно-наслідковий і функціональний, системний і структурний[2].

Діалектичний метод вимагає розгляду економічних явищ і процесів у їхньому безперервному русі, взаємозв'язках і взаємозалежності, коли накопичення кількісних змін призводить до змін якісних, а джерелом висхідного розвитку є єдність і боротьба протилежностей[5]. Діалектичний метод реалізується завдяки багатьом більш конкретним підходам, зокрема, генетичним, причинно-наслідковим. Національна економіка України є,

безумовно, унікальним утворенням, оскільки іншої такої самої не існує. Але такою вона є в тому числі і тому, що їй притаманні, з одного боку, особливі риси, що характерні для постсоціалістичних перехідних економік, а з іншого, – загальні, носієм яких є економіка будь-якої країни, як невід’ємна складова єдиної міжнародної економіки, що глобалізується. Отже, національна економіка України повинна досліджуватися як об’єктивна суперечлива єдність загального, особливого та одиничного.

На відміну від діалектичного, метафізичний метод вимагає концентрації уваги на статичному стані того чи іншого об’єкта економічних досліджень, поза його зв’язками з іншими об’єктами; на його функціонуванні, а не розвитку. Цим вимогам більше відповідає функціональний підхід, за яким об’єкт, що безпосередньо вивчається, постає функцією, а об’єкти, що впливають на нього, – змінними аргументами.

На думку багатьох науковців, діалектичний і метафізичний методи є загальними методами пізнання, що не виключають, а доповнюють один одного. Саме в цьому контексті необхідно використовувати методи абстрагування, єдності історичного і логічного, аналіз і синтез, індукцію та дедукцію. Хоча історично вони виникли в межах метафізичної за своїм характером формальної логіки, з розвитком науки набули діалектичного «забарвлення» і в сучасних умовах є невід’ємними складовими будь-якого наукового дослідження[2, 4].

У загальнонауковому сенсі абстрагування означає формування образів і моделей економічної реальності завдяки пізнавальним процедурам очищення (відволікання) та поповнення. У процесі сходження від чуттєво-конкретного до абстрактного економічні процеси і явища, що вивчаються, очищуються від випадкового, несуттєвого, миттєвого (з точки зору цілей і завдань дослідження), у них виділяється головне і суттєве. Таким чином, формуються первинні абстракції, наприклад, рівень цін, ставка відсотка, рівень безробіття тощо.

У процесі сходження від абстрактного до загальноконкретного, перш за все, встановлюються зв’язки сутностей і формується відповідний абстрактний образ (модель) реальності. Далі, шляхом поетапного поповнення цього образу конкретнішими даними (від яких на попередньому етапі економічні процеси і явища було очищено) досягається дедалі повніше, багатобічне та цілісне відображення економічних реалій у всій їх складності. Отримане таким чином загальноконкретне відрізняється від первинного чуттєво-конкретного тим, що представляє ті самі економічні реалії, процеси і явища, але як цілісний, органічний образ, збагачений науковим баченням їх сутності, форм прояву, зв’язків між ними, функціонування та розвитку. Будь-

яка економічна модель є тим більш значущою, чим повніше враховує багатоманітність економічних реалій, не втрачаючи їх сутнісного бачення.

Метод єдності історичного і логічного базується на певних відносинах між об'єктивною реальністю, що історично розвивається, та її відображенням у теоретичному пізнанні. Національна економіка в цілому на будь-якому етапі розвитку є цілісним організмом, у котрому всі складові елементи перебувають у такому взаємозв'язку, який у стислому вигляді відтворює історичний процес її становлення, вже звільнений від випадковостей, зигзагів, забігань наперед тощо. Вивчення історії національної економіки допомагає глибше зрозуміти взаємозв'язки її мікро-, мезо- та макрорівнів і складових, а дослідження її сучасної структури, процесів функціонування надає наукового характеру історичному дослідженню. Отже, важливою передумовою розробки ефективної економічної політики держави є, зокрема, чітке визначення тих історичних процесів і явищ, які утворюють національну економіку як систему.

Метод економічного аналізу передбачає мислене розчленування національної економіки та її макрорівня на складові частини (за різними ознаками залежно від цілей і завдань дослідження), виявлення їх внутрішньої будови, властивостей, ознак, функцій тощо. Метод економічного синтезу полягає у визначенні зв'язків між отриманими в процесі аналізу складовими частинами та зазначеними характеристиками, їх сполученні та з'єднанні в єдине ціле. Наприклад, аналіз сукупного попиту і сукупної пропозиції, виявлення їх передумов, характеру, цінових та нецінових чинників, аналітичне і графічне моделювання передують їх синтезу – вивченню економічної рівноваги та порушень в ній.

Аналіз і синтез тісно взаємопов'язані. Аналіз є необхідною передумовою синтезу, останній неможливий без першого. У свою чергу синтез стимулює подальший аналіз, визначає його характер і напрями. Тому не випадково іноді говорять про метод єдності аналізу і синтезу.

Економічна індукція – це рух пізнання від безпосередньо конкретних, одиничних процесів і явищ до того загального (законів, закономірностей, принципів і т. д.), що їх об'єднує у той чи інший клас процесів і явищ. Роль індукції у пізнанні визначається необхідністю узагальнень експериментальних дослідницьких даних, і на цій основі – можливістю з певною вірогідністю передбачати подальший хід подій. Так, з безлічі випадків зростання (зниження) обсягу попиту на той чи інший товар у відповідь на зниження (зростання) ціни на його одиницю цілком слушно робиться висновок про обернено пропорційну залежність обсягу сукупного попиту від рівня цін в економіці. Але подібні узагальнення є емпіричними.

Тому наукова індукція передбачає встановлення причин і передумов зазначеної регулярності. Прикладом може слугувати пояснення зазначеної залежності обсягу сукупного попиту від рівня цін ефектами ставки відсотка, багатства та імпортих закупівель.

У методології науки дедукція має два головних визначення. За першим, вона є процесом логічного виводу, переходу від певних посилок (зокрема, причин) до умовиводів (наслідків) на основі використання правил логіки. В економічній науці цей метод отримав назву логічного, а власне дедукцією визнається її друге загальнонаукове визначення: перехід у пізнанні від загальних положень (принципів, закономірностей, законів) до конкретних і одиничних. Завдяки дедукції в економіці будь-яке загальне положення (наприклад, залежність між інфляцією і безробіттям) застосовується до вивчення конкретних випадків (наприклад, співвідношення між інфляцією і безробіттям в Україні в роки економічної кризи), а також при обґрунтуванні гіпотез, що висувуються.

Дедукція та індукція діалектично взаємопов'язані. З одного боку, сам процес індуктивних узагальнень є дедуктивно навантаженим, оскільки здійснюється, як правило, не спонтанно, а на основі гіпотез, теорій, парадигм. З іншого боку, одиничні конкретні факти вважаються такими, що вже пояснені, якщо їх включено у певну теоретичну систему понять, з якої вони можуть бути отримані шляхом дедукції.

Розглянуті загальнонаукові методи взаємопов'язані між собою у багатьох площинах. Наприклад, метод сходження від абстрактного до конкретного є однією з форм наукового синтезу, загальноконкретне знання, що отримується, про об'єкт є певним синтезом, єдністю його багатьох абстрактних визначень. Результатом пошуку комплексних взаємозв'язків зазначених методів стала розробка та активне використання системного, структурного, та синергетичного методів.

Системний метод передбачає пошук і визначення таких сукупностей економічних процесів і явищ, які тісно взаємопов'язані та утворюють щодо навколишнього економічного середовища певну цілісність, єдність. При цьому вивчаються залежність кожного елемента системи від його місця і функцій в межах цілого, принципи її будови, зв'язки з навколишнім середовищем тощо. Саме з таких позицій розглядаються, наприклад, економічний кругообіг ресурсів, продуктів і доходів; система національних рахунків (СНР).

Структурний метод як невід'ємна складова системного полягає у характеристиці сукупності стійких зв'язків елементів системи, яка (сукупність) визначає її (систему) якісну специфіку та сталість за різних

зовнішніх змін. Типовим прикладом використання структурно-функціонального методу в економіці є аналітика моделі «IS – LM» як моделі одночасної рівноваги на товарному і грошовому ринках. Синергетичний метод є результатом удосконалення системного методу з огляду на необхідність вивчення надскладних систем, їх самоорганізації та саморозвитку, процесуальності та нелінійності.

Висновки. Досконале опанування всього багатоманіття загальнонаукових методів є важливою передумовою подальшого прогресу фундаментальної економічної науки, що дозволить їй швидко реагувати на мінливі умови господарювання та знаходити ефективні шляхи вирішення соціально-економічних проблем.

Бібліографічний список: 1. Покрытан П. О некоторых тенденциях в методологии экономических исследований / П. Покрытан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://propaganda-journal.net/4636.html>. 2. Білуха Т.М. Методологія наукових досліджень: підручник / Т.М. Білуха. – К.: АБУ, 2002. – 480 с. 3. Алиев У.Ж. Методология построения общей предметной модели научной дисциплины (к обоснованию теоретической экономики) / У.Ж. Алиев // Теоретическая экономика. – 2011. – № 3. – С. 7–18. 4. Чухно А.А. Диалектическая философия и методы экономической теории / А.А. Чухно // Экономическая теория. – 2006. – № 4. – С. 3–15. 5. Поппер К. Что такое диалектика? / К. Поппер [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://philosophy.ru/library/vopros/50>.

Шевченко С.В. Общенаучные методы фундаментальной экономической науки от диалектики к синергетике. Проведен анализ основных общенаучных методов фундаментальной экономической науки и особенностей их использования в современных условиях.

Shevchenko S. General scientific methods of basic economics: from dialectics to synergy. The analysis of basic scientific methods of basic economics, and especially their use in modern terms.